

Ale jaskkot eatnigiella. Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille

IRJA SEURUJÄRVI-KARI

Väitöksenalkajaisesityelmä Helsingin yliopistossa 21. tammikuuta 2012

Väitöskirjassani tarkastelen ylijarajaisen saamelaisliikkeen merkitystä saamelaisten identiteetin ja saamen kansan rakentamiselle osana maailmanlaajuista alkuperäiskansaliikettä vuodesta 1962 vuoteen 2008. Saamelaisliikkeeseen ja -identiteettiin liittyvät kysymykset ovat ajankohtaisia ja relevantteja monestakin syystä. Viime vuosikymmenien aikana globalisaation prosessit ovat pitäneet yllä keskustelua ihmisoikeuksista, kulttuurista ja kielestä ja samalla tuottaneet uusia avauksia, joihin sisältyvät kulttuuriset eroavuudet ja alkuperäiskansaoikeudet. Yhteiskuntarakenteen globalisoituminen on tarkoittanut myös uusien rajat ylittävien, ylikansallisten ja kansainvälisten organisaatioiden ja verkostojen syntyä. Ensimmäinen saamelaisten ylijarajainen järjestö *Davvi-riikkaid sámirááđi* – Pohjoismaiden saamelaisneuvosto perustettiin vuonna 1956 ja maailmanlaajuinen alkuperäiskansojen yhteistyöjärjestö, *World Council of Indigenous Peoples*, vuonna 1975.

Oma kiinnostukseni tutkimusaiheeseen nousee pitkäaikaisesta osallistumisesta saamelais- ja alkuperäiskansaliikkeeseen; sen taustalla on myös viime vuosikymmenien aikana noussut yllättäväkin kritiikki alkuperäiskansaisuutta ja sen määrittelyä vastaan. Osallistuin ensimmäistä kertaa maailman alkuperäiskansojen konferenssiin vuonna 1980 Canberrassa Australiassa. Solidaarisuuteni aboriginaaleja kohtaan nousi nähtyäni konkreettisesti, kuinka heitä syrjittiin. He kuitenkin asuivat uudenaikaisessa demokraattisessa valtiossa. Silloisesta tilanteesta kertoo myös se, että viranomaiset pysäyttivät konferenssin jälkeisen saamelaisten matkan aboriginaalien seuduille ja vasta vuorokauden neuvottelujen jälkeen onnistuimme jatkamaan matkaa. Itse konferenssissa oleellisia eivät olleet itse kokousproseduurit vaan ihmisten kohtaaminen erilaisine pyhine seremonioineen ja kulttuuriesityksineen. Tämä oli silloin minulle uusi ja sykkähdyttävä jaettu alkuperäiskansakokemus.

Tutkimukseni tarkoituksena oli selvittää, miten saamelaisten alkuperäiskansaidentiteetti rakentuu niiden alkuperäiskansakysymystä koskevien uudistusten ja päätösten pohjalta, joita tehdään kansainvälisillä areenoilla, ja miten saamelaistoimijat soveltavat näitä päätöksiä määritellessään identiteettiään. Keskeinen kysymys on, miten saamelaisten kollektiivista identiteettiä on konstruoitu eri vuosikymmenillä ylijärjestyksen ja maailmanlaajuisen yhteisön kontekstissa. Halusin erityisesti selvittää, kuinka alkuperäiskansa- ja saamelaisliike yhteistyössä muiden ihmisoikeuksia ajavien globaalien järjestöjen ja instituutioiden kanssa ovat toimineet identiteetin uusina lähteinä näille pitkään alistettuina olleille kansanryhmille ja millaisia strategioita ne ovat käyttäneet mobilisoidakseen ryhmiensä jäseniä toimimaan. Tarkastelen tutkimukseni aihetta saamen kansan ja saamelaisen identiteetin rakentamisesta kolmella tasolla, jotka ovat maailmanlaajuinen, eurooppalainen ja pohjoismainen taso. Haen tutkimuksessani vastauksia kollektiivisiin identiteetikysymyksiin alkuperäiskansojen ja niiden sosiaalisten liikkeiden sisältä päin yhteistyössä tutkittavien kanssa. Käytän metodeina haastatteluja, osallistavaa havainnointia eli osallisuutta, kyselyjä sekä arkistomateriaalina erityisesti alkuperäiskansojen viranomaisten aineistoa. Lisäksi lähestymistapa on autoetnografinen.

Jälkikolonialismi ja alkuperäiskansatutkimus

Väitöskirjani kuuluu jälkikolonialismin ja alkuperäiskansatutkimuksen alaan. Jälkikolonialisen tutkimussuuntauksen nousu johti kysymykseen vallasta, valtasuhteista ja vastarinnasta ja tämä puolestaan alkuperäiskansojen asioiden ja oikeuksien yhä tarkempaan tarkasteluun tutkimuksessa ja laajemmin yhteiskunnassa. Valta on tiedon ja historian tuottaja.

Alkuperäiskansatutkijat liittyivät rinnan alkuperäiskansaliikkeen kanssa länsimaisen etnosentrismen ja hegemonian kritiikkiin. Merkittäväksi alkuperäiskansatutkimuksen diskurssissa on tullut se, että tutkimuksen objekteista tuli subjekteja. Maoritutkija Linda Tuhiwai Smithin teos *Decolonizing methodologies: Research on Indigenous Peoples* vuodelta 1999 on erityisesti innoittanut alkuperäiskansoista lähtöisin olevia tutkijoita eri puolilla maailmaa tarkastelemaan länsimaista tutkimusta yhä kriittisemmin alkuperäiskansojen omasta näkökulmasta ja maailmankatsomuksesta käsin.

Alkuperäiskansatutkijoiden, kuten myös alkuperäiskansaliikkeen toimijoiden, tavoitteena ei ole ollut vain purkaa kolonialismin seurauksena syntyneiden valtasuhteiden ja kolonialismin tuottama toiseus. Yhtä tärkeäksi on koettu rekonstruoida yhdessä alkuperäiskansaliikkeen kanssa uusi, tasa-arvoinen diskurssi. Se on merkinnyt alkuperäiskansojen perinteisen tiedon rehabilitointia, niiden oikeuksien itsetietoista puolustamista ja vahvistamista.

Alkuperäiskansatutkimuksen yhtenä pyrkimyksenä on meneillään olevan todellisuuden tutkiminen ja maailmallisuus (engl. *worldliness*) eli tutkimuksen linkittäminen muuhun yhteiskuntaan sekä teorian ja käytännön lähentäminen. Lähtökohtana ovat alkuperäiskansojen epistemologiat, jotka ovat näiden yhteisöjen sosiaalista, kulttuurista ja intellektuaalista pääomaa ja jotka perustuvat erityisesti yhteisöllisiin kokemuksiin.

siin ja sukupolvelta toiselta suullisesti siirtyneeseen oppiin ja perinnetietoon. Tämä kehitys on johtanut paradigman muutokseen kohti dekoloniaalista tasa-arvoa.

Saamentutkimusta harjoitetaan nykyään monessa pohjoismaisessa yliopistossa. Se on kuitenkin yksi uhanalaisista pienistä tieteenaloista. Tulevaisuudessa on tärkeää turvata sen jatkuvuus taloudellisten ja kulttuuripoliittisten suhdanteidenkin muuttuessa heikompaan suuntaan. Saamentutkimusta ei tule keskittää yhteen yliopistoon vaan jatkaa sen harjoittamista eri yliopistoissa omine sidos- ja tutkimusryhmineen. Saamentutkimus ei saa jäädä saarekkeeksi keskelle suurta valtamerta, vaan sen tulee olla jatkuvassa vuorovaikutuksessa valtavirtatieteen kanssa ja olla siten sen arvioitavissa. Sen on oltava osa moniäänistä tutkimusyhteisöä sen kaikilla tasoilla. Saamentutkimuksella tulisi lisäksi olla erityisasema Pohjoismaissa ja koko Euroopassa, joissa saamelaiset on tunnustettu lainsäädännössä ainoaksi alkuperäiskansaksi yhdessä Grönlannin inuittikansan kanssa.

Saamelaisliikkeen ja saamen kansan rakentamisprosessin vaiheet

Tutkimukseni mukaan saamelaisliikkeen tärkeimmät vaiheet suhteessa saamelaisten identiteetin rakentamisprosessiin ja saamen kielen asemaan ovat seuraavat neljä:

1. vaihe on ”kolonialistinen ja assimilaation kausi” ajalla vuodesta 1600-luvun lopulta 1940-luvulle,
2. vaihe on ”saamelaisten järjestäytyminen” 1950-luvulta 1960-luvulle,
3. vaihe on ”saamelaisuuden revitalisaatiovaihe” 1970-luvulta 1980-luvulle ja
4. vaihe on ”saamelaisuus yhteiskunnallisissa instituutioissa” 1990-luvulta tutkimukseni loppuvaiheeseen vuoteen 2008 asti.

Saamelaisliike käsitteenä on etniseen tiedostamiseen ja identiteettipoliittikkaan liittyvä prosessi, jossa etninen jäsenyys tehdään relevantiksi ryhmähengen ja yhteisen poliittisen toiminnan mobilisoimiseksi ja kuviteltuna poliittisena yhteisönä toimimiseksi. Tälle ideologiselle perustalle saamelaisliike alkoi 1970-luvulla rakentaa käytännön kielen ja kulttuurin elävöittämissä toimintaa, jolla onnistuttiin palauttamaan kieli kouluun, luomaan kirjakieli ja yhteinen kirjoitustapa ja saatiin kieli median, kulttuurin ja koko yhteiskunnan käyttöön. Lopulta vuonna 1992 kieli legitimoitiin erillisessä kielilainsäädännössä Norjassa ja Suomessa ja kahdeksan vuotta myöhemmin Ruotsissa.

Ylirajaisuuden näkökulma on saamelaisten identiteetin ja saamen kansan rakentamisprosessissa relevantti, koska saamen kansa on historiallisesti ja perinteisesti eittämättä ylirajainen kansa. Saamen kansan yhteen valtioon rajaaminen, kuten useissa aikaisemmissa tutkimuksissa tehdään, voi vääristää lopputuloksia. Se ei myöskään tee täyttä oikeutta niille tavoille, joilla saamelaisten identiteetti globalisoituu ja organisoituu kansainvälisen alkuperäiskansaliikkeen ja -diskurssin kontekstissa ja eurooppalaisella tasolla.

Saamelaisliikettä arvioidaan väitöskirjassa myös toisesta uudesta näkökulmasta, eurooppalaisen kieliperuskirjan kannalta, ja sen merkitystä saamen kielelle pohditaan.

Ylirajaisuus ja eurooppalainen peruskirja ovat merkityksellisiä näkökulmia saamelaisyyhteisölle identiteetin ja itseymmärryksen vahvistamiseksi.

Kieliperuskirja, joka on ainoa nimenomaan kieliä suojeleva kansainvälinen sopimus, on velvoittanut Pohjoismaita erityisesti pieniä saamelaiskieliä koskeviin merkittäviin kielipoliittisiin uudistuksiin. Pohjoismaista Norja on ottanut vakavimmin kieliperuskirjan suosituksen. Se on vahvistanut saamelaiskielten asemaa laajentamalla saamen kielen hallintoaluetta kattamaan luulajan- ja eteläsaamen puhuma-aluetta ja lisäämällä taloudellista tukea näiden pienten saamelaiskielten opetuksen järjestämiseksi paikallisella tasolla. Kansainvälinen yhteisö on vahvistanut saamelaisten identiteettiä kansana ja elävöittänyt saamen kieltä ja kulttuuria.

Saamelaisten alkuperäiskansaistaminen

1970-luvun puolestavälistä lähtien saamelaisliikkeen identiteettipolitiikassa on oleellista olla osa kansainvälistä alkuperäiskansaliikettä ja -diskurssia. Kansainvälisyys merkitsee saamelaisille tiiviiden suhteiden järjestelmää muiden alkuperäiskansatoimijoiden ja eri kansainvälisten toimijoiden kuten YK:n välillä. Kansainväliseen toimintaan osallistuneista saamelaisedustajista tulee alkuperäiskansadiskurssin keskeisiä välittäjiä, jotka kääntävät globaaleja ihmisoikeusasioita paikalliselle tasolle ja paikallisen tason ajatuksia globaalille tasolle.

Kansainväliset sopimukset ja julistukset, kuten YK:n Alkuperäiskansojen oikeuksien julistus vuodelta 2007, ovat auttaneet yhtenäistämään alkuperäiskansakäsitteet ja -oikeudet ja kääntämään ne saamelaisten kansallisen tason oikeuksiksi. Alkuperäiskansastatus – toisin kuin vähemmistöstatus – oikeuttaa saamelaiset alkuperäiskansana erityisiin kollektiivisiin oikeuksiin. Tutkimustulokseni näyttävät, että alkuperäiskansaisuutta ja kieltä käytetään saamelaisten poliittisten vaatimusten perusteena ja muista etnisistä ryhmistä erottavana ja muihin nähden rajaa vetävänä tekijänä. Oikeuksien vaatiminen saamelaisille alkuperäiskansana on saanut aikaan saamelaisuuden määrittelyn, jolla voidaan puolestaan vaatia uusia oikeuksia. Tämä on tapa löytää paikka ja saada valtaa paitsi päätöksenteossa myös urbaaniympäristössä, jonne saamelaisia, erityisesti saamelaisnuoria, virtaa yhä enenevässä määrin.

Monipaikkaisuus ja identiteetti

Saamelaisten migraatiot pois perinteiseltä asuinalueelta, Sápmista urbaaniympäristöön ja hajaantuminen diasporaan, ovat johtaneet uudenlaiseen yhteyteen kulttuurin, identiteetin ja paikan välillä. Tutkimustulokseni mukaan Sápmi ei kuitenkaan menetä kokonaan merkitystään. Diasporassa uudenlainen yhteys kulttuurin, identiteetin ja paikan välillä tarjoaa mahdollisuuden ihmisten ”kodinomaisuuteen ollessaan pois kotoa” – *ruovttus eret ruovttubáikkis* – tunteeseen eri paikoissa. Monille kaupunkiin muuttaneille saamelaisyhdistys voi toimia kulttuurisena kotina.

Sápmi on paikka, *gos giinu lea eret* 'josta joku on kotoisin', tai kuten saamelaiskirjailija Nils-Aslak Valkeapää (1985) ilmaisee, *Mu ruoktu lea mu váimmus ja dat johtá mu mielde* 'Kotini on sydämessäni ja se kulkee mukani'. Paikan ja kodin tunteesta tietoiseksi tuleminen oivalletaan nimenomaan liikkeessä. Perinteinen tieto ja sen tuottaminen tai uusintaminen tapahtuu näillä postmoderneilla jutamisreiteillä. Postmoderni jutaminen kasvattaa ja muuttaa jatkuvasti suhdetta omaan yhteisöön, jolloin suhde myös omiin perinteisiin ja kieleen muuttuu. Urbaaniympäristössä halutaan korostaa ja tuoda esille sitä, mikä on tärkeää identiteetille, kuten kieltä. Samalla nostetaan esille erilaisin uusin keinoin sellaisia sosiaalisia teemoja, joita aikaisemmin ei ole käsitelty. Siten pyritään postmodernisoimaan alkuperäiskansaisuutta. Urbaaniympäristössä kohdataan uusia identiteettejä, jotka eivät kuitenkaan vaihdu välttämättä suhteessa siihen, mitä esitetään muille. Ne ovat erilaisten elämäntyylien välistä jatkuvaa neuvottelua. Migraatioiden ja diasporan kautta on syntynyt *odda sámenvuohta* – uus-saamelaisuus eli uudenlainen ymmärrys ja ajattelutapa saamelaisuudesta.

Kielensyrjintä voimistuu

Alkuperäiskansakielet eivät toimi vain kommunikaatiovälineinä, vaan ne tarjoavat myös teoreettisen lähtökohdan alkuperäiskansojen perintötiedon ymmärtämiseksi ja tämän tiedon rekonstruoinniseksi. Alkuperäiskansojen perinteisen elämäntavan, kulttuurin ja kielen välillä on kiinteä yhteys. Jos se yhteys häiriintyy tai häviää, sillä voi olla ikäviä sosiaalisia ja taloudellisia seurauksia, kuten historia osoittaa. Kieli merkitsee sekä yksilölle että ryhmälle vahvaa omanarvon ja itsekunnioituksen tunnetta. Soveltaessani jälkikoloniaalista viitekehystä minulle vahvistui se tieto, että saamelais- ja alkuperäiskansaliikkeen tähänastinen toiminta saamen kielen palauttamiseksi on ollut vahvistava ja parantava tekijä pitkään sorretulle saamen kansalle. Sen lisäksi nimenomaan varmuus oman kielen merkityksestä kulttuurissa on ollut se tekijä, joka on tehnyt revitalisaatiosta ja käänteisestä kielenvaihdosta onnistuneen.

Avainkysymys uudelle vuosituhannelle tullessa kuitenkin on, että saamelaisten kotiseutualueen reuna-alueilla ja ulkopuolella, joissa suurin osa saamelaisista jo asuu, kielellinen sulautuminen pääväestöön kiihtyy koko ajan ja kielen siirtäminen seuraaville sukupolville hidastuu syrjivän kielipolitiikan takia. Suomessa lainsäädäntö on jähmettynyt koskemaan vain saamelaisten kotiseutualueella asuvia saamelaisia. Myöskään saamelaisliike ei ole ollut tarpeeksi tehokas ja nopea vastaamaan migraatioiden ja kielenvaihdon aiheuttamiin seurauksiin saamelaisuudelle. Sen tulisi pystyä aikaisempaa paremmin osoittamaan refleksiivisyyttä ja kohdistaa entistä enemmän voimavaroja saamelaisen kansalaisyhteiskunnan vahvistamiseen byrokratian pystyttämisen sijasta.

Saamen kielen edistäminen vaatii laajaa yhteiskunnallista hyväksyntää ja sellaisia todellisia revitalisaatiotoimenpiteitä kielen siirtämiseksi seuraaville sukupolville kuin Uudessa Seelannissa on tehty. Siellä maorin kielellä on laaja yhteiskunnallinen arvostus ja tunnettuus, ja siten maorin kieltä kuulee ja puhutaan alkuperäiskansayhteisön ulkopuolellakin. Kielen ja kulttuurin keskeistä merkitystä alkuperäiskansoille ja niiden henkiselle hyvinvoinnille ei voi koskaan liioitella. Pohjoismaisten valtioiden hallitusten

tulee priorisoida saamen kieltä ja sen positiivista kohtelua sekä siten rohkaista alkupe-
räiskansakielen oppimista ja käyttöä eri ympäristöissä koko yhteiskunnassa.

Irja Seurujärvi-Kari: *Ale jaskkot eatnigiella – Alkuperäiskansaliikkeen ja saa-
men kielen merkitys saamelaisten identiteetille.* Helsinki: Helsingin yliopisto 2012.
Väitöskirjan tiivistelmä on luettavissa verkkojulkaisuna osoitteessa: [http://urn.fi/
URN:ISBN:978-952-10-7575-9](http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7575-9).

Kirjoittajan yhteystiedot: etunimi.sukunimi@helsinki.fi